

УДК 378.14

Тихонова Тетяна Валентинівна – старший викладач кафедри методики викладання інформатики Миколаївського державного педагогічного університету. Коло наукових інтересів – формування готовності майбутнього вчителя інформатики до професійного саморозвитку.

Особистісно-діяльнісний підхід у професійній підготовці майбутнього вчителя інформатики

В статті розглядається особистісно-діяльнісний підхід до підготовки вчителів інформатики в єдності його особистісного та діяльнісного компонентів, який передбачає, що в центрі процесу навчання знаходиться той, хто вчиться. Автор зазначає, що сутність такого підходу полягає в забезпеченні розвитку і саморозвитку особистості студента на основі виявлення його індивідуальних особливостей як суб'єкта пізнання і предметної діяльності.

In the article the author underlines that active-personal approach to training future teachers of informatics is necessary for the development of professional qualities of students. This approach also develops personality of all members of educational process at higher school.

В останні роки у вітчизняній педагогічній науці проводяться дослідження з розробки і випробовування концептуальних положень професійно-педагогічної підготовки вчителя в рамках особистісно-діяльнісного підходу.

Основи особистісно-діяльнісного підходу були закладені в психології працями Л.С.Виготського, О.М.Леонтьєва, С.Л.Рубінштейна, Б.Г.Ананьєва, де особистість розглядалася як суб'єкт діяльності, яка сама, формуючись в діяльності та спілкуванні з іншими людьми, визначає характер цієї діяльності і спілкування.

Особистісно-діяльнісний підхід розглядається в єдності особистісного і діяльнісного компонентів і в своєму особистісному компоненті передбачає, що в центрі навчання знаходиться той, хто сам навчається: його мотиви, цілі, психологічні особливості, тобто учень як особистість. Виходячи з інтересів того, хто навчається, рівня його знань і умінь, викладач визначає навчальну мету заняття і формує, спрямовує і коригує весь освітній процес з метою розвитку особистості учня. У процесі викладання будь-якого навчального предмета максимально враховуються його національні, статеві, вікові, індивідуально-психологічні особливості. У сучасних педагогічних дослідженнях (І.С.Якиман-ська, О.В.Бондаревська, В.В.Серіков) висувається цілісна концепція особистісно-орієнтованого навчання. Згідно з цією концепцією навчання скеровується на

розвиток особистості учня, який є суб'єктом пізнання, передбачаючи спеціальну організацію його навчальної діяльності.

Діяльнісний компонент також має багатосторонні передумови для формування особистісно-діяльнісного підходу: в загальнопедагогічному плані – положення про суб'єкт-суб'єктне відношення вчителя і учня (А.Дістервег) і активність учня (І.Песталоцці, А.Дістервег, Л.Н.Толстой, П.Ф.Каптерев та ін.); в загальнопсихологічному – теорію діяльності О.М.Леонтьєва, особистісно-діяльнісного опо-середкування (С.Л.Рубінштейн, О.М.Леонтьєв, А.В.Петровський), теорію навчальної діяльності (Д.Б.Ельконін, В.В.Давидов, А.К.Маркова, І.І.Льясов).

Особистісно-діяльнісний підхід, передбачаючи організацію самого процесу навчання як організацію і керування навчальною діяльністю учнів, означає переорієнтацію цього процесу на постановку і самостійне розв'язування ними конкретних навчальних задач (пізнавальних, дослідницьких, перетворюючих, проектних тощо). При цьому педагог має визначити номенклатуру навчальних задач і дій, їх ієрархію, форму подання і організувати виконання цих дій учнями за умови оволодіння ними орієнтовною основою і алгоритмом їх виконання. За визначенням І.А.Зимньої, особистісно-діялісний підхід з позиції тих, хто навчається, означає

наявність актуальної ситуації інтерналізації нових форм, правил, способів і засобів соціально-професійно-комунікативної діяльності, тобто розвиток не тільки професійної компетентності учня, але і його особистості в цілому. Це, зокрема, означає, що на основі переходу зовнішнього у внутрішнє в учня, студента цілеспрямовано й ефективно формується саморегуляція, само-оцінювання. У цьому процесі ставиться і вирішується основна задача освіти: створення умов розвитку гармонійної, морально досконалої, соціально активної (через активізацію внутрішніх резервів), професійно компетентної особистості, що саморозвивається [1].

Суть особистісно-діяльнісного підходу полягає в забезпеченні розвитку і саморозвитку особистості студента на основі виявлення його індивідуальних особливостей як суб'єкта пізнання і предметної діяльності (В.В.Серіков, І.С.Якиман-ська).

Зміст освіти, її засоби і методи структуруються так, що дозволяють студенту виявити вибір-ковість щодо предметного матеріалу, його вигляду і форми. З цією метою розробляються індивідуальні програми, які моделюють дослідницьке мислення; організовуються групові заняття на основі діалогу та імітаційно-рольових ігор; інтегрується навчальний матеріал для реалізації методу дослідницьких проєктів, що самостійно виконуються студентами [2, с. 55].

Особистісно-діяльнісний підхід до навчання в професійній підготовці майбутнього вчителя виступає в двоєдиній ролі: не тільки як форма взаємодії викладача і студента, але і як предмет вивчення засобів професійної діяльності майбутнього вчителя-предметника. Тобто, викладач методичного циклу, здійснюючи особистісно-діяльнісний підхід в предметно-методичній підготовці студента, водночас навчає його технологіям особистісно-орієнтованого навчання, формуючи таким чином спрямованість майбутнього вчителя на особистісно-орієнтовану професійно-педагогічну діяльність.

У цьому випадку на передній план виходить не фактичний, а педагогічний зміст шкільного предмета, а саме:

- область суспільної культури, до якої вчитель залучає своїх учнів;
- зміст педагогічного спілкування вчителя з учнями;
- діяльність, якою опосередковується виховний вплив навчання (у випадку інформатики – це нові інформаційні і комп'ютерні технології);
- інструмент (засіб, технологія) впливу на особистість учня, специфічний для кожного

вчителя.

Під час реалізації особистісно-діяльнісного підходу в предметно-методичній підготовці вчителя інформатики за основу ми взяли наступні положення [2]:

1. Щоб навчальний предмет став інструментом виховуючого впливу вчителя на особистість учня, він повинен бути опанований на належному рівні. Для реалізації інструментально-педагогічної функції недо-статньо орієнтуватися в предметі на пояснювально-репродуктивному або навіть узагальнюючо-проблемному рівнях. Особистісний підхід здатний реалізувати лише вчитель, який сам оволодів предметом на особистісному рівні, що виявляється у вільному володінні науковою інформацією з предмета, умінні виділяти суб'єктивний контекст історії науки (діяльність і особистість дослідника), бачити її ціннісно-світосприймальницькі і соціально-прогностичні висновки, обирати спосіб викладення матеріалу, найбільш цінного з боку педагогіки.
2. Пріоритет педагогічних цінностей в свідомості майбутнього вчителя повинен виявлятися в його прагненні не лише засвоїти зміст шкільного предмета, але й залучити інших людей до його розуміння, співпереживання, спільного осмислення. При вивченні матеріалу предметно-методичного курсу студент спочатку уявно, а потім вже реально орієнтується на партнера, учня. Спочатку діє установка: не тільки зрозуміти, але й пояснити; не тільки зацікавитися, але й зацікавити, зробити матеріал предметом спілкування, діалогу.
3. Студента необхідно спрямовувати на пошук зв'язку предметного матеріалу з різними цінностями людського буття, перетворення логічних структур науки в форми спільної діяльності, дослідницьких задач – в навчальні проблеми.
4. Як ефективний засіб підготовки вчителів до реалізації особистісного підходу під час викладання спеціального шкільного предмета виступає виклад його змісту в контексті педагогічної задачі. Педагогічна задача в цьому випадку – це модель особистісно орієнтованої навчальної ситуації, "занурюючись" в яку майбутній вчитель випробовує деякі варіанти своєї професійної поведінки, виявляє ціннісні аспекти в матеріалі, що вивчається, визначає способи актуалізації особистісних функцій учня (змістотворення, вибір, самооцінка тощо), "програє" варіанти поведінки учнів за умов різних колізій, вчиться розпізнавати мотиви, рефлексувати власні дії й особистісні якості [2, с.136].

Однією з форм реалізації особистісно-орієнтованого підходу в професійній підготовці майбутнього вчителя інформатики є проблемно-діалогова лекція. Методика проведення такої лекції істотно відрізняється від традиційної.

За декілька днів до лекції студенти отримують конспект основних положень, які передбачено

розглянути на лекції. На початку конспекту наводиться декілька проблемних питань, спірних цитат, які мотивують у студентів пізнавальний інтерес до проблеми, що вивчається. Студентам пропонується ознайомитися з конспектом лекції, обміркувати певні питання. Лекція проходить у формі діалогу викладача зі студентами, обговорюються спірні положення, викладач роз'яснює складні або незрозумілі моменти, спільно зі студентами робить висновки. Впродовж лекції студенти доповнюють конспект, роблять в ньому необхідні позначки. В кінці конспекту наводяться питання і завдання для самостійної роботи, яку повинен виконати студент після прослуховування даної лекції. Питання і завдання є проблемними, творчими, носять особистісно-професійну орієнтацію.

Досвід читання проблемно-діалогових лекцій, спостереження за студентами дозволяють нам зробити висновок про те, що в процесі проведення подібного роду лекцій значно зростає пізнавальна активність студентів. Попереднє самостійне вивчення конспекту майбутньої лекції і активне обговорення основних питань з викладачем і однокурсниками сприяють розвитку самостійності професійного мислення, а надалі – зростанню навичок науково-дослідницької діяльності. Проблемні питання і розглянуті на лекції педагогічні ситуації активізують аналітичну розумову діяльність студентів, підвищують рівень розвитку гностичних і проєктувальних професійних умінь. Особистісно направлений характер лекції формує у майбутніх вчителів навички особистісно-професійної рефлексії.

Водночас зростає рівень вимог до викладача, який читає проблемно-діалогову лекцію. Крім глибоких професійних знань на рівні аналізу і узагальнення, лектор має володіти комунікативними і ораторськими вміннями, особистісно орієнтованими технологіями навчання, мати педагогічну спрямованість на особистісно-професійний розвиток студентів і професійний саморозвиток.

Підвищенню рівня професійних знань і умінь, мотивації їх подальшого самоудосконалення сприяють активні форми проведення практичних занять, в основі яких лежить особистісно-діяльнісний підхід. Метою подібних занять є включення студентів в активну суб'єктну навчально-професійну діяльність. У своєму дослідженні ми використали наступні активні форми практичних занять: моделювання фрагментів різних за цілями уроків інформатики, імітаційно-ділову гру

("Відкритий урок інформатики", "Позакласний захід з інфор-матики"), міні-конференції з проблем методики викладання шкільного курсу інформатики.

Практичні заняття в курсі методики викладання інформатики розділені на три модулі, перший з них – це модуль традиційних методик.

Основною метою вивчення модуля традиційних методик є підвищення рівня професійно-педагогічних і дидактичних умінь майбутнього вчителя інформатики (організатор-ських, конструктивних, комунікативних). Тому не випадково фактичним матеріалом для цього модуля ми обрали тему "Алгоритмізація і основи програмування". Ця тема найбільш розроблена в методичному плані, студенти на достатньому рівні володіють навчальним матеріалом. Традиційні форми проведення уроків також знайомі студентам із шкільної лави, що дає можливість не зупинятися детально на змісті фактичного матеріалу і формах проведення уроків, а розглядати і формувати досить важливі професійні уміння, яким за традиційного навчання методики не приділяється належної уваги. Ми маємо на увазі такі уміння, як уміння правильно провести фронтальне і індивідуальне опитування учнів, уміння правильно формулювати прямі і навідні питання, вміння мотивувати вивчення нового матеріалу, пояснювати новий матеріал у формі діалогу з учнями, вміння об'єктивно оцінювати знання і вміння учнів і т.п. Формування даних умінь можливо тільки при діяльнісному підході до навчання, тобто навчанні за допомогою навчально-предметної діяльності студентів. У кожного з них в процесі цієї діяльності виробляється свій індивідуальний стиль, і задача викладача – вправно спрямувати студента на розвиток своїх професійно-особистісних здібностей і умінь. Це досягається шляхом виконання студентами на заняттях різних творчих завдань: складанням текстів опитування учнів, взаємоконтролем і обговоренням методичного аналізу розв'язування задач, моделюванням фрагментів діалогу з учнями тощо. У цей момент дуже важливим є індивідуальний контакт викладача з кожним із студентів, заохочувальний відгук викладача про його професійні уміння або особистісні особливості.

Наступним етапом реалізації особистісно-діяльнісного підходу в предметно-методичній підготовці вчителя інформатики є навчання студентів методам цього підходу. Це відбувається під час вивчення наступного модуля практичних занять, змістом якого є методика вивчення теми "Інформаційні технології".

Моделювання на практичних заняттях фрагментів уроків вивчення інформаційних технологій переконує студентів в тому, що традиційна методика мало придатна до вивчення цієї теми. Тому пропонується вивчати НІТ за допомогою особистісно-діяльнісного підходу до навчання. При цьому основоположною є мета сприяти розвиткові учня як особистості, формувати у нього потреби в самоосвіті та самовизначенні в навчальних і життєвих ситуаціях з усвідомленням особистої відповідальності. Знання, уміння і навички в цьому випадку розглядаються не як мета, а як засіб розвитку особистості, яка навчається. Характер взаємодії учасників навчального процесу відбивається в принципах педагогіки співпраці. До числа основоположних відносяться: демократичність, відвертість, альтернативність, діалогічність (полілогічність як форма демократичності), рефлексивність (усвідомлення цілей, змісту, способів діяльності і характеру взаємодії). У такому спілкуванні досягається розуміння і визнання особистості учня, засноване на бажанні вчителя встати на місце учня.

Третім модулем практичних занять є модуль педагогічних технологій вивчення шкільного курсу інформатики, в якому студенти знайомляться з різними технологіями, намагаються співвіднести дані технології зі своїми професійно-

особистісними якостями. Під час практичних занять майбутні вчителі обговорюють і намагаються засвоїти на практиці такі технології, як технологія розвиваючого, проблемного, модульно-розвиваючого навчання, технологія навчання як наукового дослідження, технологічний підхід до диференціації навчання інформатики та ін.

Спостереження за студентами, які проводяться нами в процесі дослідницької роботи, свідчать, що особистісно-діяльнісний підхід в професійній підготовці майбутнього вчителя інформатики сприяє підвищенню навчально-пізнавальної активності студентів, розвиткові самостійності їх професійного мислення, формуванню індивідуального стилю навчальної і професійної діяльності. Навчання методам особистісно-діяльнісного підходу у викладанні курсу методики інформатики формує у студентів спрямованість на розвиток особистості учня і, відповідно, на свій особистісний розвиток. Моделювання і обговорення різноманітних педагогічних ситуацій, вільний обмін думками, формулювання висновків розвивають у студентів навички аналітичної діяльності і особистісно-професійної рефлексії. Таким чином, особистісно-діяльнісний підхід сприяє формуванню у майбутніх вчителів інформатики навиків професійного саморозвитку.

Література

1. Зимняя И.А. Педагогическая психология. – М.: Изд. корпорация «Логос», 1999. – 384 с.
2. Сериков В.В. Личностный подход в образовании: концепции и технологии. – Волгоград: Изд. «Перемена»!, 1994. – 152 с.

Стаття надійшла до редакції 17.05.2000